

TEVHİTTEN VAHDETE İSTİKAMET

Dr. Zehra GÖZÜTOKTAMDOĞAN

Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bir rivayette, Rasulü Allah ile birlikte Huneyn'e (veya Hayber) doğru yola çıkan Müslümanlar, heybetli bir ağaca rastladıklarında Rasulü Allah'tan bu ağacı kendileri için "zâtü envât" (uğurlu askı) tayin etmesini istemişlerdi. Müşriklerin her yıl yanına gelip kurban kestikleri büyük, yeşil bir sedir ağacı idi bu ağaç. Müşrikler, silahlarını bu ağacın üzerine asarak bir gün boyunca ibadet amacıyla orada kalırlardı. Rasulü Allah'a eşlik eden Müslümanlar, eski alışkanlıklarının etkisiyle böyle bir ricada bulunmuş, bunun bir putperest âdeti olup İslam inancıyla bağdaşamayacağını düşünememişlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Sübhanallah! Yemin ederim ki İsrailoğullarının Hz. Musa'ya: 'Ey Musa! Bunların taptıkları gibi bize de bir tanrı yap.' demelerinin aynını diyorsunuz. Sizden önceki (kavimlerin) yolundan yürüyeceksiniz." (Tirmizi, Fiten, 18; Hadislerle İslâm III, 646.) cevabını vermiştir.

Bu örnek uluhiyet ve rububiyet hakkının insanlara değil, Allah'a ait olduğunu hatırlatmak için gelen diğer rasuller gibi Hz. Peygamber'in de bu görevi yerine getirmek ve cahiliye toplumunun itikadi sapmalarını düzelterek onlara istikamet kazandırmaya çalıştığını (Altıntaş, s. 254.) açıklamak adına önemlidir. Öyle ki En'am suresi 151-152. ayet-i kerimelerde de özetlenen sırat-ı müstakim başlıkları arasında ilk sırada Allah'a şirk koşturmak yer almaktadır. Hz. Peygamber'in "doğru yol" (es-sıratü'l-müstakim) ifadesini sahabeye açıklamasını Cabir b. Abdullah şu şekilde rivayet ediyor: "Rasulü Allah'ın yanında idik. O, yere bir çizgi çizdi. Bu çizginin sağına iki, soluna da iki paralel çizgi daha çizdi. Sonra elini ortadaki çizginin üzerine koydu ve dedi ki: "Bu, Allah'ın yoludur." Sonra şu ayeti okudu: "Bu benim dosdoğru yolumdur, ona uyunuz; başka yollara uymayınız ki, onlar sizi Allah'ın yolundan ayırır." (En'am, 6/153.) Müfessirler buradaki istikamet kavramı hakkında, "İslam dışı her türlü inançtan ve sünnete aykırı düşünce ve davranışlardan, bidat ve hurafelerden uzak durarak Kur'an ve sünnet hükümlerine göre yaşamak" anlamına gelecek şekilde açıklamalar yapmıştır. (Çağrıcı, İstikamet, DİA, XXIII, 349.)

Cahiliye dönemi insanının tanrı tasavvuru şirk esaslı üzerine inşa edilmiş idi. O dönem tevhit inancı öylesine bozulmuştu ki dönemin itikadi sapmalarını düzeltirken ve toplumu şirkten tevhide davet ederken Hz. Peygamber'in yaşadıklarını, söylediği şu ifadeyle anlamaktayız: "Bana Allah yolunda hiç kimsenin yaşamadığı kadar büyük bir korku yaşatıldı. Yine bana Allah yolunda hiç kimsenin çekmediği kadar eziyet çektiler." (Tirmizi, Sıfatü'l-kıyâme, 34.) Tevhit esasına dayalı muvahhit toplumu oluştururken Hz. Peygamber'in kendisini yaşlandırdığını belirttiği ağır yükümlülüklerden biri de "Sana emredildiği şekilde dosdoğru ol!" (Hud, 11/112.) buyruğu olmuştur. Allah'ın en sevdiği kulundan istediği yol da, ayetin başında yer alan "senin yanında hak yola dönenlerle birlikte" ifadesinden de anlaşıldığı üzere onunla beraber bulunanlardan beklediği yol da budur.

İnançta istikamet

İstikamet öncelikle tevhit inancımızda olması gerektiğine Rasulü Allah'ın peygamberliğinin ilk yıllarında yaşadığı şu örnekte de açıkça şahit olmaktayız. Tevhit yolunda sadece Allah'a güvenen Peygamberimiz sevgili amcasına şu tarihî cevabı verdi: "Ey amca! Allah'a yemin ederim ki bu dini terk etmem için sağ elime güneşi, sol elime ayı verseler, Allah onu üstün kılana ya da ben bu uğurda helak olana kadar bu dinden vazgeçmem." (İbn Hişam, Sîret, II, 101.) demiştir. Allah Rasulü'nün yegâne hedefi önce Allah ile kulları arasında tevhide yerleştirmek, sonra da inananlar arasında vahdeti yani birliği gerçekleştirmektir. Bunun için de çevresindekileri şirk, küfür ve cahiliye zihniyetinden kurtarması gerekmektedir. Yol artık ataların âdet ve gelenek yolu değil tevhit esaslı (Erul, Bünyamin, Hz. Peygamber Tevhid ve Vahdet, Ankara DİB Yay., 2016, s. 33-47.) "Bizleri doğru yola, istikamet üzere ilet." (Fatiha, 1/6.) duasındaki amaçla kişiye bilişsel tutarlılık denilen bir yetenek kazandıran istikamet yolu idi. Bu yol kişinin inançları, tercihleri, tutumları vb. arasında tutarlılık, denge, istikamet sağlayan; hayat tarzına ve tercihlerine uyum ve istikrar veren (Sayın, Esma, Tasavvuf ve Psikoloji Açısından

Duanın Terapik Etkileri, Batman University Journal of Life Sciences, Volume 1, Number 1, (2012), s. 423-431.), kişiyi nifaktan kurtarıp doğru mümin hâline getiren bir yoldur.

İbadetlerde istikamet

“Doğruluk, dürüstlük, adâlet, itidal, itaat, sadakat ve dürüstçe yaşama” manalarında kullanılan istikamet kelimesiyle ilgili “dinî ve ahlaki hükümlere uygun bir hayat sürme, her türlü aşırılıklardan sakınma, Allah’a itaat edip Hz. Muhammed’in sünnetine uyma, samimi ve kararlı bir imanla, hak ve hayır yolunda istikrarlı, dengeli bir hayat sürdürme” şeklinde açıklamalar da bulunmaktadır. (Çağrı, Mustafa, İstikamet, DİA, 2001, XXIII, s. 348.) İstikamet bu anlamları göz önünde bulundurularak Hz. Peygamber’in sünnetine baktığımızda ibadetlerden yeme içmeye, giyim kuşama vb. ihtiyaçlara kadar hayatın her alanında dengeli, ölçülü olmaya önem verilmiş, genel olarak duyguların, tutum ve davranışların normal ve dengeli olması istenmiştir. Mesela aşırı sevginin gözü kör, kulağı sağır edebileceği uyarısında bulunulmakta, insanlar sevdiklerini ölçülü sevmeye çağrılmakta; dine aşırılık yasaklanırken bunun eski toplumların yıkımını hazırlayan kötü bir huy olduğu belirtilmektedir; aşırı dünyevileşme reddedildiği gibi din ve ibadet adına dahi olsa bütünüyle dünya işlerinden kopacak kadar aşırılığa sapmak da yasaklanmaktadır.

Tevhit inancında istikamet, ibadeti Allah’a özgü kılmak esastır. İnanışta istikametten ayrılma şirke, ibadetteki istikametten ayrılma ise şeytanın insanı çeşitli bahanelerle ibadeti terk ettirmeye çalışması, terk ettiremediği takdirde aşırıya kaçmasını teşvik ederek onu ibadetin özünden uzaklaştırmaya, böylece ibadetin içini boşaltmaya çalışması ile olur. O hâlde ibadette vasat hâl, orta yol, istikamet Yüce Allah’ın farz kıldığı ve Rasulü Allah’ın sünnet olarak tavsiye ettiği miktardır. Bu noktada ifrata kaçma arzusunun örneklerini bizzat asr-ı saadette görmekteyiz. Sahabeden üç kişilik bir grubun birinin bütün geceleri namazla geçireceğini, diğerinin sürekli oruç tutacağına, sonuncusunun da kadınlara hiç yaklaşmayacağına dair haberlerini alan Rasulü Allah onlara, “Siz; şöyle böyle diyorsunuz ama Allah’tan en fazla korkanınız ve O’ndan en fazla sakınanınız benim. Bununla beraber, ben geceleri namaz kılar, uyur ve eşlerimle beraber de olurum; bazen nafile oruç da tutar, bazen de iftar ederim (bazen de dinlenirim). İşte bu benim sünnetimdir; o hâlde kim benim sünnetimden ayrılırsa, benden değildir.” buyurdu. Görüldüğü gibi Rasulü Allah, bu uyarısıyla ibadette de ümmetini ifrat ve tefritten kaçındırıp, vasat noktaya, dengeye, istikamete dikkat çekmiştir. (Şahinalp, Mehmet Vehbi, Vasat Ümmet Örneği, HÜİFD, yıl 19, sy. 31, Ocak-Haziran 2014, s. 207.) Ayrıca ibadetlerdeki istikameti, dengeyi, müstakim yolu Hz. Peygamber’in “Şüphesiz Allah’a göre amellerin en sevimli olanı az olsa bile devamlı olanıdır.” (Buhari, Libas, 43.) mealindeki açıklamada da bulabiliriz.

Hz. Peygamberle
vahdette istikamet

“Ebu Zer bir gün kızgınlıkla Bilal’e “Kara kadının oğlu!” demiş, Rasulü Allah bunu duyunca “Ey Eba Zer, sende cahiliye kokusu var.” (Buhari, İman, 22.) diyerek bunun İslam’a aykırılığını ifade etmiştir. Tevhit ve vahdetin önündeki tüm engellerin kaldırılması, ırkçılık, kabilecilik, soy-sop renk vb. ayrımcılığın reddedilmesi, kadın-erkek, hür-köle zengin-fakir ayrımına girmeden, ilişkilerde takvaya dayalı bir değer ölçüsüne geçilmesi (Hucurat, 49/13.), sevgiye, saygı ve samimiyete dayalı beşerî ilişkiler, iman kardeşliği, vefakârlığa, diğerkâmlığa, ihsan ve îsara dayalı ahlak anlayışı, tefrika yerine vahdetin, taassup yerine insaf ve itidalin tercih edilmesi (Erul, s. 41-44.) hususunda Hz. Muhammed yine sırat-ı müstakim üzere istikamet kurmuş ve müminlere de bu yol üzere müstakim olmalarını tavsiye etmiştir

Yukarıda verilen örnekte yer alan cahiliye taassubunun temel karakteri olan ırkçılığa karşı Veda Hutbesi ile son noktayı koyan Hz. Peygamber, bu mesele ile ilgili gerekli tedbirleri sürekli almış ve uyarılarda bulunmuştur. Yaşam tarzları asabiye/ırkçılık üzerine kurulmuş bir toplumda bu cahiliye taassubunun yerine iman ve takvanın yerleşmesi çok kolay olamazdı. Hz. Peygamber “emrolunduğu gibi istikamet üzere “hareket ederek (Hud, 11/112.), İslam dininin, tevhit inancının, vahdet şuurunun toplumun işleme ve orada istikamet bulması için gerekli bütün adımları atmıştır. Cahiliyenin kaba, zorba, bencil toplumu “sağlam örülmüş bir duvar gibi kenetlenmiş saflar” (Saff, 61/4.) hâline dönüşerek vahdet toplumunu oluşturmuş oldu.

Vahdet toplumunun oluşmasında takip edilen istikamet En’am suresinde 151-152. ayetlerde özetlenen sırat-ı müstakim başlıkları arasında yer almakta olan “anne-babaya iyilik, açık gizli her türlü kötülükten uzak durma, yetimlerin, yakınlarımızın yaratılanların hakkını koruma, ölçü ve tartıya riayet ederek tüketicinin korunması, nefsin dokunulmazlığı, hukukun üstünlüğü, ahde vefa” konularına özen gösterilmiştir. Ki müfessirlerin bu-
radaki istikamet kavramı hakkında, “İslam dışı her türlü inançtan ve sünnete aykırı düşünce ve

davranışlardan, bidat ve hurafelerden uzak durarak Kur'an ve sünnet hükümlerine göre yaşamak" anlamına gelecek şekilde açıklamalar yaptıklarını (Çağrıcı, DİA, s. 349.) daha önce de ifade etmiştik. Hz. Peygamber'in yukarıda sayılan başlıklar da dâhil olmak üzere toplumdaki herkesin yarasını saracak şekilde söz, fiil ve takrirleri olmuştur. Bunlar arasından birkaç örnek vermeyi uygun bulmaktayız. Hz. Peygamber hem Mekke'de hem Medine'deki yaşamında tabii ve mütevazı, kibirden uzak duruşunu sürdürmüştü; ziyaretine gelip konuşurken heyecanlanan ve titreyen kişiye "Korkma! Ben bir kral değilim. Ben de kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum!" (İbn Mace, Et'ime, 30.) diyerek rahatlatmıştır. Cahiliyenin kibirli, hoyrat, vahşi, bildiği hâlde inkâr eden bencilliklerinden, vahdete geçiş ve İslam ahlaki konusunda istikrar için kılavuzluk yapan Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde fiili olarak başlattığı muahatla ensarı muhacire kardeş yapmış, bu kardeşlik desteği ile muhacir, sosyo-ekonomik ve psikolojik anlamda güçlenmiş; "Varlığım elinde olan Allah'a yemin olsun ki, iman etmedikçe cennet giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de (gerçek manada) iman etmiş olmazsınız." (Ebu Davud, Edeb, 130.) mealindeki ifadesiyle de vahdet toplumunun istikametini belirlemiştir. Toplumun bu hâle dönüşebilmesinde Hz. Peygamber'in komşulukla ilgili ifadeleri de oldukça önemlidir. Geçmişlerinde açlık sorunu yüzünden açlık ve ilgisizlikten dolayı itifât denilen bir intihar geleneği âdetini yaşayacak kadar benlik çukuruna gömülmüş olan bu insanlara, kardeşlikte son nokta olan îsar hediye edilmiştir. (Çağrıcı, 'Ben'likten 'Biz'e, s. 83.) Bu noktada Rasulü Allah'ın "Ya Eba Zer! Çorba pişirdiğin vakit suyunu biraz fazla koy, sonra komşularına bak, uygun bir şekilde çorbandan onlara da ikram et." (Müslim, Birr, 143.) açıklaması komşuluktaki istikametimiz için oldukça yol göstericidir.

Kadın hususunda istikamet

Cahiliye dönemi toplumunun en çok zulüm gören, hakkı hukuku yok sayılan bireyi (!) olan kadınlar hakkında, Kur'an ve Hz. Muhammed kılavuzluğunun sağladığı istikamet de çok önemli ve değerlidir. Toplumun ve kadının vahdet ve muvahhide dönüşümüne birkaç örnek vermek yerinde olacaktır. Kabalık, sert ve hoyrat olmak gibi kelime anlamlarına da sahip olan cahiliye kelimesi Kur'an'da kâfirlerin küfrünün temelini oluşturan, din ve toplum hayatının bazı sakat âdet ve geleneklerini ifade eder (Kazancı, s. 103-110.) ki bu sakat âdet ve geleneklerin en çok yaraladığı kadına bakış açısının istikamet bulabilmesi için Kur'an'ın onun varlığına ve değerine vurgusu, Hz. Peygamber'in de uygulamaları bu konuda muhkem kılavuzlar olmuştur.

Öyle ki hem Mekke hem de Medine döneminde kadınların çeşitli müşküllerini halletmek için, soru sormak üzere Hz. Peygamber'e başvurdukları örnekleri mevcuttur. İçlerinde öyle bir örnek vardır ki, cahili bakıştan tevhide istikamete geçişin, kadın özelinde geldiği yeri görmek açısından oldukça dikkate değerdir. Bu örnekte Hz. Peygamber'e gelen kadın elçi olarak düşünülebilecek olan Kayle yer almaktadır. Temim kabilesine mensup Kayle, eşi vefat edince üç kızıyla kalır, eşinin kardeşi kızları hakkında karar verme yetkisinin olduğunu söyleyerek kızlarını alıp evlendirmek isteyince, Kayle, bu zulmü engellemesi için Hz. Peygamber'den yardım istemeye karar verir. H. VIII. yılda Medine'ye iki gecelik mesafedeki Rebeze'den gelmiştir. Yapılan görüşme sonunda Hz. Peygamber, Kayle ve kızları için kırmızı bir deri üzerine şu yazıyı yazdırmış ve Kayle'ye vermiştir: "Bu yazı Kayle'ye ve onun kızlarına yazılmıştır: Bunlardan hiçbiri, sahip oldukları haklardan mahrum edilemez; Ve zor kullanılarak hiçbiri ile nikâhlanılamaz; İnanan ve Müslüman olan herkes bu kadınlara muhakkak yardımcı olacaktır; Ey Kayle ve kızları! Siz de iyi davranan ve kötü hareketlerden sakınan kadınlardan olunuz." (Savaş, Rıza, Hz. Peygamberin Bir Kadın Konuşu: Kayle bnt. Mahrama, D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. XII, İzmir 1999, s. 39-45.)

Hz. Peygamber, "Kadın-erkek herkese farz olan ilim" için, eğitimin bir parçası olarak kadınlara özel zaman ayırmıştır. Hz. Peygamber'e rahatça sıkıntılarını anlatır hale gelen kadınlar "Ey Allah'ın Rasulü! Erkekler senin sözlerini rahatça dinliyor. Bize de bir gün ayır, o gün sana gelelim; Allah'ın sana öğrettiklerinden bize öğretirsin." dedi. Rasulü Allah (s.a.s.), "Şu gün toplanın." buyurdu. Bunun üzerine kadınlar toplandılar. Rasulü Allah (s.a.s.) onların yanına gelerek Allah'ın kendisine öğrettiklerinden onlara öğretti." (Müslim, Birr, 152; Buhari, İlim, 35.) Ayrıca kadınların ibadet ve ilim meclislerine katılabilmeleri için de "Allah'ın kadın kullarının Allah'ın meclislerine gelmelerine engel olmayın." (Müslim, Salât, 136.) buyurarak yol gösterici olmuştur.

Görüldüğü gibi, Hz. Peygamber kadına kişilik sahibi bir insan olarak yaklaşmış, hatta o kişiliği ona bizzat kendisi kazandırmıştır. Onun döneminde kadınlar hayatın içinde yer almışlar, bazen kendisiyle sohbet etmişler, bazen görüşlerini ifade etmişler, kimi zaman da kabiliyetli oldukları meslekleri icra etmişler, toplumsal hayatın ayrılmaz iki unsurundan biri olmuşlardır. İstikamet kelimesinin yukarıda

bahsedilen anlamlarına uygun olarak kadın hususunda Allah'ın emirlerine uygun bir istikamet çizilmiş ve bunlar uygulanarak sırat-ı müstakim hâline getirilmiştir.

Sonuç

“Size iki şey bırakıyorum. Onlara sınıksız sarıldığınız sürece kesinlikle yolunuzu şaşırmayacaksınız: Allah'ın Kitabı ve peygamberinin sünneti.” (Muvatta', Kader, 3.)

Rabb'inin çizdiği istikamet ve kendisine verdiği merhametle, Kur'an'ın ve sünnetin tevhit ve vahdet istikametinde yürüyerek sırat-ı müstakime ulaştıracak yollarını sözlü ve fiili olarak bizlere sunan Hz. Muhammed'in bu vasiyeti bizlere sırat-ı müstakimi gösterici olacaktır.